

ISTORIA IDEILOR MELE*

A. D. Xenopol

(...) În 1883 s-a petrecut un mare eveniment în viața mea intelectuală. Am fost numit profesor de istoria românilor la Universitatea din Iași. Iată cum s-a întâmplat lucrul: pe atunci catedra de istoria românilor era îmbinată cu cea de literatură română și era ocupată de Andrei Vizanti, un om nenorocit care deși ajunsese la mari demnități atât culturale cât și politice, stăpânit de patima jocului de cărți, mâncase mai mulți bani de la casa teatrului, unde era președinte al comitetului, și pentru a scăpa de urmărire fugise în America, de unde i s-a pierdut urma. Primul ministru I. C. Brătianu avea o bună idee de mine din lucrările mele, despre care-i vorbiseră mai mulți oameni politici. Fiind invitat într-o zi la masă la Brătianu, îl rugai să desfacă catedra de istoria românilor de cea de literatură, ca să pot să mă prezint la concurs pentru ocuparea celei de istorie. Brătianu ascultă de rugămintea mea și desfăcu catedra pe care eu o luai, prezentându-mă la concurs și la 1 octombrie începui cursul de Istoria românilor, îndeplinind astfel unul din cele mai fierbinți visuri ale vieții mele. Eram în vârstă de 36 de ani.

Tocmai pe atunci, întărit prin cercetările ce le făcusem asupra istoriei poporului meu, despre care am vorbit mai sus, întreprinsesem o lucrare mai mare, *Teoria lui Rösler*, o dezvoltare a articolului meu din "Convorbiri" din anul 1876, tratând chestia stăruinței românilor în Dacia în toate amănunțimile. Nefiind deocamdată pregătit pentru un curs deplin de istoria românilor, alesi ca materie de predare pentru anul intrării mele în Universitate combaterea părerilor lui Rösler și ale tuturor acelor ce tăgăduiesc formarea naționalității române la Nordul Dunărei. Cursul meu nou și bine studiat plăcea și interesul nu numai pe studenți, dar și pe mai multe persoane din public, care veneau să-l asculte. În anul următor, publicai acest studiu într-un volum și pregătii până atunci cursul de istoria românilor propriu-zis, prin acel al istoriei vechi, până la fondarea Principatelor. De atunci îmi pusei în minte să scriu istoria completă a poporului meu, la care mă pregătisem de la 1868 prin lucrările neîntrerupte, adică de 16 ani. În trei ani schițai astfel în cursul meu întreaga istorie a românilor. Când reluai cursul iar din cap, în 1887, lucram cu un avânt și un dor nemaipomenit spre a-l vedea tipărit. Redactam 8-10 ore pe zi, așa că în 1888 văzui apărând de sub tipar volumul I al *Istoriei românilor din Dacia Traiană*, în cuprinderea de 619 pagini și conținând aproape 1.000 de note culese din numeroasele mele cetiri și care reproduceau referințele la izvoare. Prezentându-l

* Întrucât acest număr din "Xenopoliana" este dedicat problematicii memoriei, am ales din scrierile lui A.D. Xenopol un fragment dintr-un text autobiografic, extrem de interesant, dar nu foarte cunoscut. Manuscrisul *Istoriei ideilor mele* s-a pierdut, dar nu înainte de a fi publicat de I.E. Torouțiu (în *Studii și documente literare*, vol. IV, București, 1933). Aici am utilizat textul din volumul de *Scrieri sociale și filozofice* semnate de Xenopol și editate de N. Gogoneață și Z. Ornea (București, Editura Științifică, 1967, p. 380-386).

Academiei Române în 1889, el fu premiat cu 5.000 de lei și fui ales totodată membru corespondent al Academiei. Volumurile se urmau regulat în fiecare an, câte unul, așa că la 1893 după 10 ani de muncă aplicată redactării și 16 ani de pregătire anterioară, în total 26 de ani, putui vedea desăvârșită una din lucrările cele mari ale vieții mele: Istoria deplină a poporului român. Mi se dădu în Iași un mare banchet pentru sărbătorirea acestei opere naționale și Academia Română mă alese de membru ordinar al ei. Lumea se mira cum de scoteam regulat în fiecare an câte un volum. Dar când începusem tiparul în 1888, patru volume erau aproape redactate, al V-lea, *Fanarioții*, era gata ca adunare de material și singur al VI-lea era numai conceput.

Cum spuneam în prefață la vol. I, întreprinderea era îndrăzneată și cu îndrăzneală a fost condusă; dar ce e mai mult, adusă la îndeplinire, lucru ce încă nimenea înaintea mea de la Șincai nu săvârșise, de a scrie dintr-o întinsoare o istorie completă a poporului român. Și era îndrăzneată întreprinderea, mai întâi fiindcă multe izvoare erau nepublicate și chiar necunoscute și că trebuie suplinite lipsurile divinații prin istorice. Mai era îndrăzneată fiind că multe părți, ba aproape toate, trebuiau create din nou, întrucât lucrările pregătitoare erau “puțin și înguste”. Nu căutai la nici o piedică și mă pusei la muncă cu o râvnă fără samăn, așa că în curând capitolele prinseră să se înșire după capitole și părțile istoriei poporului român să se închege în toturi sistematice, oglindind dezvoltarea lui în idei obștești, însă totdeauna întemeiată pe un bogat material de fapt. S-a întâmpinat de răuvoitori că informația în *Istoria românilor* ar fi neîndestulătoare. Este adevărat, dacă o judecăm după izvoarele cunoscute acuma, după scrierea ei; dar potrivit cu starea cunoștințelor, e o lucrare conștiincioasă și bine întemeiată. Ce e mai neașteptat, poate, este împrejurarea că acuma, când pregătii a doua ediție, deși numărul izvoarelor a crescut în chip nemăsurat, ideile fundamentale, canavaua pe care am țesut expunerea a rămas aproape neschimbată. Cu toate că pe atunci încă nu reflectasem asupra naturii disciplinei căreia îmi închinam viața și nu ajunsese nici la convingerea că ideile generale în istorie nu sînt legile, ci seriile de dezvoltare, totuși din un sănătos instinct executasem în mod neconștient ceea ce mai târziu reflecta și cugetarea adusă la înflorire în mintea mea. Toată istoria românilor nu este decât o înmănunchere de serii istorice care se țin una de alta, se prefac una în alta, se înrăuresc mutual, se combat sau se sprijinesc între ele. Așa, bunăoară, am arătat cum din stăpânirea turcească izvora înrăurirea grecească, din aceasta cea franceză și din aceasta din urmă regenerarea românilor, intelectuală și politică. În alte priviri, am dovedit cum introducerea limbei române în biserică a dat avânt unei dezvoltări intelectuale românești, care în timpul fanarioților nu a fost stînsă, ci numai înăbușită și care aprinsă din nou la soarele renașterii minții românești în Ardeal, trebuia să se îmbine cu înrăurirea franceză pentru a readuce iarăși cu onoare la români viața națională. În relațiile economice, am arătat cum, pe de o parte, apăsarea turcească care se rezolva în grele dări, pe de alta, istovirea pământurilor domnești, împinseseră pe boieri spre rotunjirea moșiiilor lor pe sama particulelor țaranilor liberi (moșneni și răzeși), cari deveniau țărani supuși boierilor și mănăstirilor. Din cauza interesului încasării contribuțiilor după sistemul cislă, ei aduceau cu sila țaranii ce fugeau din un sat și așa se introduse șărbirea. Existând însă în țările române robia țiganilor, țaranii fură în curând amestecați cu ei, așa că și țaranii ajung în adevărata robie. Cu toate acestea, situația lor economică nu era ră, căci ei aveau mult pământ la îndemână pentru pășunarea vitelor lor celor numeroase. După deschiderea Mării Negre prin tratatul din Adrianopol, 1829, boierii simțesc nevoia unei agriculturi mai întinse. Ei se folosiră de Regulamentul organic pentru a restrânge pământurile date țaranului. Pentru a putea crește vitele, țaranul era nevoit să iee pământ în arendă de la

stăpân, care i-l dădea scump și-i robia munca. Legea din 1864, suprimând îndatorirea proprietarului de a da pământ însurășilor, țărani ajunseră prin înmulțirea populației în nevoia de a lua de la proprietar și pământul de hrană pentru muncă, încât robirea brațelor lor deveni tot mai grea. Așa l-a găsit timpurile în care trăim. Relațiile țărilor române cu turcii au fost încheiate în următoarele idei obștești. La început, lupta de împotrivire contra copleșirii otomane (Mircea, Vlad-Țepeș, Ștefan cel Mare); după căderea românilor sub turci, încercare de a se rescuța (Ioan cel Cumplit, Mihai Viteazul). Apoi vine ca un corolar al stăpânirii turcești frâurirea grecească, mai întâi întâmpinată cu răscoală. Dar nervul împotrivirii slăbește și protestarea, din armată violentă, devine numai intelectuală și literară (cronicarii epocii turcești). Moartea poporului român se îndruma cu încetul, dacă alt curent crescut alături cu acel al căderii, acel al reînvierii, nu ar fi rechemat poporul la viață prin revoluția din 1821. De acolo înainte prin revoluția din 1848 și prin unire se îndrumă domnia cea însemnată a lui Cuza Vodă care puse temelia regenerării românești. De aceste încheșări, de serii mari de fapte, care explică dezvoltarea poporului român este plină lucrarea în cursul celor 6 mari volumuri ce o cuprind.

Dar cele 6 vol. de *Istoria românilor* mai au o însușire, aceea de a fi pătrunsă de la un capăt la celălalt de jocul ascuns al iubirii de țară și de neam, care străbate adese cu scânteiele sau flăcările ei prin spuza gândirilor, poate mai mult chiar de cum o învoiește o tratare absolut științifică a istoriei. Pe atunci, cum am spus-o, nu cercetasem încă natura istoriei și nu formulasem principiile, după care ea trebuie tratată. Acuma, în această privire am scris-o cam altfel, tot așa cum după publicarea *Principiilor fundamentale [ale istoriei]*, am scris pe acea a lui Cuza Vodă.

Și cu toate aceste m-am silit să nu ascund nicăieri adevărul, chiar atunci când el lovia în chipurile și ideile care au stat ca rădicători ai vieții noastre naționale. Așa am susținut nu numai amestecul dacilor, dar și acel al slavilor, în alcătuirea naționalității noastre, lucru ce mai înainte era încunjurat de scriitorii noștri; am expus urmările pierzătoare ale politicii interne a lui Mihai Viteazu asupra stării țăranului; am coborât pe Vasile Lupu din nimbul de domnitor cu simțiminte românești, care din iubire de românism ar fi introdus limba română în biserică, arătându-l după izvoarele timpului ca un domn pe deplin grecizat care favoriza pe greci în toate chipurile și care numai silit de împrejurări obștești luă măsură de a schimba limba slujbei bisericești. Epoca fanarioasă am arătat-o în ceea ce era într-adevăr, o continuare a unei stări anterioare de jaf și despuiere către care se adaoșe și conștiința unei apăsări străine pe un simțimânt național redeșteptat. M-am ferit deci de a mă face nici hulitorul dar nici apărătorul acestei epoci care prin apropierea și mai mare de noi adunase asupra ei toată urgia vremurilor trecute. Și [pe] Tudor Vladimirescu l-am arătat iarăși conform cu documentele, ca inițiatorul, nu a [l] revoluției românilor contra grecilor, ci a [l] unei revoluții sociale îndreptate contra tuturor boierilor, fără deosebire de români și greci, și că această mișcare din 1821 luă un caracter național numai prin amestecul boierilor în ea. De aceea, în Moldova unde de la început se amestecară boierii în mișcare, ea avuse din întâile zile chiar caracterul național. Așa am căutat pretutindeni a restabili adevărul întunecat de simțimânt; dar nici odată nu am depășit măsura și nu m-am silit a face pe placul străinilor, coborând toate figurile mărețe ale trecutului nostru și răspingând numai pentru pretextul de a face știință și nevoind mai ales să slujesc de autoritate românească pentru imputările străinilor, ideile pe care se razimă întreaga dezvoltare a poporului român.

Am căutat apoi, eu cel dintâi, a da un loc însemnat dezvoltării culturale și acelei a așezămintelor și a nu îneca întreaga istorie numai în fapte politice. Sunt cel dintâi care

am cercetat în tot lungul istoriei românilor dezvoltarea boierimei, a producției și bogăției țarilor, starea țăranilor, așezămintele juridice și sociale ca breslele, modul ocârmuirii, starea financiară, moravurile și deprinderile, literatura lumească și bisericească, căutând totdeauna a forma și legătura asemenea dezvoltării cu mersul obștesc al poporului. Din 6 volumuri în care am expus istoria românilor desigur că cuprinsul a două este consacrat tratării părților culturale.

Limba în care am scris aceste volumuri este pe cât s-a putut adevărata limbă românească, ferită pe cât de arhaisme nefolositoare, așa de neologisme de prisos. Efectul cărții mele a fost covârșitor. Cu toate că prețul ei era destul de urcat (pentru abonați 48 de lei, pentru librării 60), totuși cele 1.500 de exemplare în care fu tipărită se desfăcură îndată, așa că fui nevoit a retipări vol. I din care se părădui un număr de exemplare. Lucru în destul de neobișnuit în țara noastră, nu numai că desfacerea cărții acoperi cheltuielile tiparului în destul de însemnate (vreo 20.000 de lei), dar îmi rămase și un folos. Nevoia unei istorii a românilor era simțită de toată lumea și cartea mea venise la timp tocmai în momentul când înălțarea prezentului trebuia să caute în trecut rădăcinile pe care crescuse. (...)